

Ірина ЗАВАДСЬКА
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Подільського державного аграрно-технічного університету,
м. Кам'янець-Подільський

ВАЛЕНТИН ОТАМАНОВСЬКИЙ – ЖЕРТВА СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ

Постать Валентина Дмитровича Отамановського (1893–1964) є досить багатогранною: відомий громадсько-політичний діяч, герой українських національно-визвольних змагань 1917–1918 рр., знаний вчений, дослідник широкого гуманітарного, практично енциклопедичного спектру – краєзнавець і пам'яткознавець, фахівець з історії та права українських міст середньовіччя, історії медицини й аптечної справи, історик науки, бібліограф, видавець і письменник, перекладач і знавець багатьох мов, педагог, організатора науки, просвітянин та освітянин, доктор історичних наук, професор.

Біографію В.Д. Отамановського досліджували такі вчені, як М. Близняк, О. Удивалкін, Л. Жванко, О. Кашиба, М. Костиця, Я. Верменич та інші. Проте варто звернути увагу на період життя В.Д. Отамановського в період репресій.

Народився історик у багатодітній родині дрібного службовця, рахівника цукроварні графів Бобринських. Наприкінці 90-х років XIX ст. родина переїхала до Києва. В 1912 р. Валентин закінчив 5-ту Київську гімназію із золотою медаллю і вступив на юридичний факультет Київського університету. В 1913 р. перейшов до Київського політехнічного інституту. У КПІ належав до напівлегальної студентської організації «Українська громада», де працював головою термінологічної комісії при гурткові «Натураліст», складаючи українську наукову термінологію. В 1914 р. Отамановський засновує таємну організацію «Братство самостійників», що сповідувало та поширювало ідеї М. Міхновського. 16 січня 1918 р. Отамановський як юнак (юнкер) Першої Української юнацької військової школи імені Б. Хмельницького бере участь в бою під Крутами. Цього ж року виїжджає на стажування до Віденського

університету. Там, як представник видавництва «Вернигора», відповідає за випуск шкільних підручників, карт, зошитів тощо для українських освітніх закладів.

В 1920 р. повертається в Україну та переїздить до Вінниці. Зміна місця проживання була викликана необхідністю роботи в архіві, де збереглися першоджерела з історії магдебурзького права України, зокрема Поділля і Вінниці. До міста він забирає хворого паралізованого батька та сестру. Влаштовується завідуючим українським відділом Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН, а в березні 1922 р. очолює її, одночасно працює над монографією про середньовічну міщанську громаду Вінниці. Дослідження робить на основі рукописних та друкованих першоджерел XIV–XVIII ст. німецькою, польською, давньоруською мовами та латиною, виявляючи талант не лише історика, а й глибокі знання лінгвіста, адже загалом Отамановський володів сімома європейськими мовами.

У квітні 1924 р. відкриває науково-методичний краєзнавчий центр – Кабінет вивчення Поділля, який поклав початок систематичному комплексному дослідженню краю та поширенню знань з його історії, культури, природи, народного господарства. До роботи у Кабінеті було залучено близько 30 вчених, об'єднаних у колегію наукових консультантів – керівний науковий орган Кабінету. Кабінет вивчення Поділля згуртував місцевих науковців, аматорів-краєзнавців для дослідницької роботи по вивченню рідного краю, створив бібліотечно-бібліографічну базу для дослідників, проводив просвітницьку роботу.

Від першого дня існування Кабінету В.Д. Отамановський брав найактивнішу участь у його роботі як консультант з історії права, а з 1925 р. очолював всю науково-координаційну діяльність Кабінету. Разом з Хомою Коцюбинським він створює у м. Вінниці комісію з увічнення пам'яті його брата

Михайла, а 8 листопада 1927 р. відкриває меморіальну садибу-музей, де народився Михайло Коцюбинський.

Пора репресій вченого торкнулася 26-го серпня 1929 р., коли вченого було заарештовано разом з братом Михайлом. Під час обшуку на квартирі Валентина Дмитровича в будинку по вул. Ленінській, 19, оперативні працівники вилучили листування краєзнавця та два примірники журналу «Нові шляхи», що видавався у Львові професором Крушельницьким.

Наступного дня у Києві була підписана постанова про тримання В.Д. Отамановського під вартою. Одна з причин арешту — активне листування з віце-президентом ВУАН Сергієм Єфремовим (про Отамановського той неодноразово згадує в своїх «Щоденниках»). Судова справа В.Д. Отамановського містить його детальні відповіді на масу безглузвих та провокаційних питань — про участь у змовах, спрямованих на повалення існуючого ладу, про наміри збудувати пам'ятник Петлюрі, його «контрреволюційне» перебування у Відні. Його безпідставно звинувачували в організації вінницького відділу СБУ, хоча жодного члена цієї організації у Вінниці не виявлено. Офіційний захисник Ідалевич спростував всі обвинувачення по суті, але роль адвоката була лише формальною, до уваги його доводи не бралися.

Почалися виснажливі допити. Спочатку В.Д. Отамановський, як і переважна більшість обвинувачених, категорично заперечував свою причетність до будь-якої контрреволюційної діяльності, зокрема й до організації «СБУ», доводив своє лояльне ставлення до радянської влади. Проте у квітні 1930 р. на судовому процесі у Харкові його було засуджено у сфальшованій справі Спілки визволення України. Вчений дістав 5 років таборів суворого режиму та 2 роки заслання до Татарстану.

Після звільнення йому було заборонено виїжджати з Казані. Викладав іноземні мови у медичних вишах Казані, Ташкента, Краснодару, Саратова.

1945 року він склав екстерном іспити у Краснодарському педагогічному інституті і здобув ще один диплом – історика, що формально вимагався для допуску до захисту кандидатської дисертації. У 1946 р. в Московському університеті він успішно захищає кандидатську дисертацію «Вінниця як тип українського міста Південного Правобережжя XIV–XVIII ст. Еволюція правового стану на тлі соціально-економічного розвитку Побужжя XIII–XVII ст. і процесу утворення станів. Історико-юридичне дослідження». А через 10 років у Ленінградському університеті захищає докторську дисертацію на тему: «Города Правобережной Украины под владычеством шляхетской Польши от середины XVII до конца XVIII вв. Проблема возникновения и развития украинского феодального города».

З 1958 р. професор Отамановський жив і працював у Харкові, викладав латину в медичному інституті. Помер 10 березня 1964 р. Посмертно реабілітований 11 серпня 1989 року.

Список використаних джерел і літератури:

1. Кароєва Л.Р., Шпильова Л.М. Валентин Дмитрович Отамановський // Подільська старовина. — Вінниця, 1993. — С. 6–13.
2. Млиновецький Р. Нариси з історії Українських Визвольних Змагань 1917–1918 рр. — Б.м. (Чужина), 1970 р.
3. Отамановський Валентин // Енциклопедія українознавства / Голов, ред. В. Кубійович. — Париж: Нью-Йорк. 1966. — Словникова частина. — Т. 5. — С. 1905.
4. Отамановський Валентин // Укр. заг. енциклопедія / Під ред. І. Раковського. — Львів; Станіслав; Коломия, 1932–1934. — Т. 2. — С. 956.
5. Гончаренко А. Спогади про бій під станцією Крути // «За Державність». Вип. 6. — Варшава, 1938. — С. 18.
6. Зінкевич О., Зінкевич Н. Крути. — вид. «СМОЛОСКИП», Київ, 2008.
7. ЗВІТ про роботу III-го соц.-екон. відділу // Вісті ВУАН. — 1929. — №5/6. — С. 7–10. Із змісту: (Обговорення дис. В.Д. Отамановського «Вінницька міщанська громада магдебурзького права»). — С. 9.

8. Кароєва Л.Р. Краєзнавча діяльність Кабінету вивчення Поділля в 1920-ті роки // IV респ. наук. конф. з іст. краєзнавства: Тези доп. і повідомл. – К., 1989. – С. 42–43.
9. Філонов Л. Краєзнавець Отамановський // Вітчизна. – 1990. – № 11. – С. 191–192.
10. Контрреволюціонери «СВУ» перед радянським судом // Червоний край (Вінниця). – 1930. – 4 квітня.

Резюме. У роботі розповідається про долю Валентина Отамановського – одного із організаторів краєзнавчого руху на Поділлі в період політики «українізації».

Ключові слова: Поділля, краєзнавство, Кабінет виучування Поділля, Спілка визволення України.